

DIDACTIC THOUGHTS IN AJINIYAZ'S ADMONITIONAL POEMS

Kaypanova Altıngúl Ótेश kızı

Karakalpak State University, 2nd year master's student

Department of Literary Studies (Karakalpak literature)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18014918>

ARTICLE INFO

Received: 16th December 2025

Accepted: 21st December 2025

Online: 22nd December 2025

KEYWORDS

Poet, didactics, admonitional poems, education, humanization.

ABSTRACT

This article studies the poems on the theme of admonition by Ajiniyaz Kosibay son, a great representative of Karakalpak literature. The didactic thoughts in them are focused on the ideas that direct a person to spiritual perfection, maturity and education.

ÁJINIYAZDÍŃ AQIL-NÁSIYAT QOSIQLARINDAĞI DIDAKTIKALIQ OY-PIKIRLER

Qaypanova Altıngúl Ótेश qızı

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti Ádebiyattanıw (qaraqalpaq ádebiyatı) 2-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18014918>

ARTICLE INFO

Received: 16th December 2025

Accepted: 21st December 2025

Online: 22nd December 2025

KEYWORDS

Shayır, didaktika, aqıl-násiyat qosıqlar, tárbiya, adamgershilik.

ABSTRACT

Bul maqalada qaraqalpaq ádebiyatınıń belgili wákili Ájiniyaz Qosibay ulınıń aqıl-násiyat mazmunındağı qosıqları úyreniledi. Ondağı didaktikalıq oy-pikirler, insandı ruwxıy kámillikke, jetiklikke, tárbiyağa baǵdarlaytuǵın ideyalar – tiykarǵı diqqat orayına alınadı.

Qaraqalpaq ádebiyatında óshpes iz qaldırǵan poziyalıq qosıqları menen insanlardı jaqsılıqqa, adamgershilikke, watansúyiwshilikke baǵdarlaǵan xalıqshıl shayır Ájiniyaz Qosibay ulınıń ornı ayrıqsha. Tariyxtan belgili Ájiniyaz jasaǵan dáwir awır hám qıyınshılıqlarǵa tolı bolǵan. Biraq qálbinde ilahiy ilham nurları quyılıp turǵan shayır eń áwele ata-anası bergen tárbiya hám ilim iyelewge bolǵan intası arqalı ruwxıy jetiklik jolında háreket etiwden sharshamaǵan. Sonıń ushın da Xiywada Qutlımurat inaq hám Sherǵazıxan medireselerinde tálím alǵan. Shıǵıs dúnyasınıń ullı klassikleri dóretpelerin qunt penen úyrengen. Sol tiykarda qaraqalpaq ádebiyatın hár qıylı formalar hám janrlar menen bayıttı. Onı ásirese muhabbat lirikasınıń sheberi sıpatında tán alamız. Biraq shayırdıń tek muhabbat temasındağı emes, al basqa da qosıqları ayrıqsha, sátlı jazılǵan. Ásirese didaktikalıq shıǵarmaları arqalı insanǵa tárbiyalıq xarakterdegi mazmundı bere aladı. Máselen onıń “Megzer” qosıǵında:

Kókke jeter shekken nalań,
Oyran bolar jiger sanań,

Axmaq bolsa tuwǵan balań,
Ómiriń zimistana megzer. [1:20]

Bul qatarlardıń ishki mazmunına itibar beretuǵın bolsaq, perzentti keleshekte bizge ǵamxorlıq ete alatuǵın, miyrimli, aq-qaranı, obal-sawaptı ayıra alatuǵın hadal perzent qılıp tárbiyalawımız kerekligin, bala tuwılǵanınan baslap tárbiyaǵa mıtájligin uqtıradı. Eger kerisinshe, bala tárbiyasına biypárwa bolsaq ol óziniń unamsız nátiyjesin kórsetpey qalmaydı. Haqıyqatında da “jaqsı perzent esiktegi ákeni tóрге shıǵaradı” degenindey, perzentke gózzal tárbiyanı miyras qaldırıw lazım.

Shayırdıń bunnan basqa da aqıl-násiyat qosıqlarınıń qatarına “Bolmasa”, “Ne bilsin”, “Kerek”, “Arjaǵında bolmaǵansha”, “Násiyhat” “Hár kim Hatam bolur paniy dúnyada”, “Jigitler”, “Kerekti”, “Hár jerlerde dilgir mıtáj bolsańız” h.t.b qosıqları kiredi hám bul qosıqlarında adamgershilik, iyman, insap, doslıq, jaqsılıq hám jamanlıq máseleleri sáwlelenedi.

Bizde sóz bar miyman ırıs-bereket,

Qonaq kútiw ziyneti hár adamnıń, – dep shayır Ibrayım Yusupovtıń aytqanıday qaraqalpaq xalqı ázel-ázelden miymandos, barın bazar qılıp, joqtan jonıp kelgen adamnıń húrmet-izzetin ornına qoyıp qonaq kútken. Ájiniyaz shayır da “Bolmasa” qosıǵında tómendegishe keltiredi:

Jigittiń shiyrin til hayalı bolsa,
Úyine qıdırıp miymanı kelse,
Alǵanı sallanıp barını berse,
Miyman kúitse basqa isi bolmasa. [1:16]

Shayırdıń bul qatarlarında bolsa kelgen miymandı sıylaw, tósek salıp tórden orın beriw, qonaqtı razı qılıp shıǵarıp salıw hayal adamǵa baylanıslı degen pikirdi ańlaymız. Shınında da eskiden er adam – bul shańaraq baǵıwshısı. Al hayal bolsa eriniń tapqanın bereketli qılıp shańaraqtı terbetip otıradı.

Bizde yaǵniy, adamzat tábiyatına tán bir qásiyet bar. Adam hesh waqıtta qolında bar nárseniń qádirine jetip shúkirlik etpeydi. Al joq waqtında bolsa oǵan zar boladı. İnsanlar arasında da solay. Ata-anamızdıń, jaqınlarımızdıń biz ushın ómirimizdegi ornın bilmeymiz yaki bolmasa júdá kesh ańlaymız. Bul pikirler Ájiniyazdıń “Ne bilsin” qosıǵında tómendegishe keltiriledi:

Júz qádem jer piyadalap júrmayan,
Attıń qádirin bilmes yolda harmayan,
Kemesi dárbentte dilgir bolmayan,
Qırda qara jerdiń qádirin ne bilsin. [2:100]

Yamasa:

Dúzde ashlıq mashaqatın kórmayan,
Úyde ıssı nannıń qádirin ne bilsin. [2:100]

Bul qatarlardıń bári insandı tereń oy-pikir dúnyasına jeteleydi. Xalqımızdıń “Densawlıqtıń qádirin bil, qáste bolmastan burın” degenindey hár nárseni waqtında qádirlewimiz, barına shúkir joǵına sabır etip jasawımız kerek. Álbette qaraqalpaq xalqı kóp qıyınshılıqlardı basınan keshirgen, barlıq nársege kónip shıdap jasaǵan márt xalıq.

Sonıń ushın da qaraqalpaq xalqın shıdamlılıqtıń, sabırlılıqtıń simvolı sıpatında kórsetsek boladı.

Ájiniyazdıń “Bárshe birdey bolǵan emes” qosıǵı “Bes barmaq birdey emes” naqlınıń mazmunına kútá jaqın. Máselen:

Qudaǵa qas ilmiǵayıp,
Sóz ayttıń bizge ájayıp,
Bende yoqdur hesh ayıpsız,
Bir qudada joqdur ayıp. [2:104]

Bul qosıǵında shayır hámme birdey bolmaytuǵının, birew aql birew ǵapıl bolatuǵının, birewlerde pitken aqldıń bar ekenligin, al ayrımlarǵa súrtken aqldıń kár etpeytuǵının, heshkim aldında neler bolatuǵının boljay almaytuǵınlıǵın sóz etedi. Haqıyqatında da bul – ómir hám onda hár kúni túrli jaǵdaylar bola beredi, turmısımızda túrli minezdegi adamlar aldımızdan shıǵa beredi. Bunı biykarlay almaymız. Sebebi ol – ómir shınlıǵı.

Shayır “Kerek” qosıǵında jigitke qasında tabılatuǵın batır dos kerekligin, jol baslar sárdar kerekligin aytadı. Jáne de atalıqlardıń salıq tóley almay qıynalıp atırǵan xalıqtı postırıp jiberip atırǵanı, patshaǵa bolsa kúnde urıs kerekligi sóz etiledi. Ájiniyaz bolsa sol xalıq penen birge jaynap-jasnap jasaytuǵın zamandı árman etedi:

Shad bolıp dáwran súriwge,
Payanlı dúnya kóriwge.
Qatar-qurbı menen júriwge,
Ájiniyazǵa zaman kerek. [2:87]

Ómir – bul insanǵa bir márte beriletuǵın biybaha baylıq. Al ómir dápterin qalay toltırıw insannıń ózine baylanıslı. Waqıt bolsa zımırıp ótip kete beredi. Ájiniyaz bul dúnyanı fanıy dep ataydı. Bul fanıy dúnyada kim qalıp atır? degen sorawǵa “Násiyhat” qosıǵında juwap izleydi. Máselen:

Zal, Rústem ne kórdi etti yúz yashtan,
Kúshi birlá otlar shıǵardı tastan,
Otız bes yıl yazdı Ferdawsiy dástan,
Ol hám nema kórdi áy fanıy sendin.

Bul jahanda bolıp óttiler Qarun,
Ayamay berdiler qolında barın,
Ájel oǵı tuılamadı dad-zarın,
Ol hám ótip ketti, áy fanıy sendin. [2:109]

Otız bes jil “Shaxnama” shıǵarmasın jazǵan Ferdawsiy de, dástan qaharmanları Zal menen Rústem de hátte ápsanawiy bay adam Qarun da bul dúnyada qalmadı. Hátte baylıqları da onı asırıp qala almadı. Asmanıy-zamindi bilgen Áflatun da, jan alıp jan bergen Hákim Ulıqpan da, Fizuliy, dúnyaǵa húkimdarlıq qılǵan Shıńǵısxan da fanıy dúnyanı tárk etti. Biraq ózleri dúnyadan ótse de atları tariyxta qaldı. Biz de sonı biliwimiz kerek, bul dúnyada máńgi qalıw degen nızam joq. Al ilim yamasa basqa da tarawlar arqalı atımızdı qaldırıw imkaniyatımız bar. Bunıń ushın hámıyshe izleniste, úyreniwde bolıwımız zárúr.

Juwmaqlap aytatuđın bolsaq Ájiniyaz sóz ónerin kórkem sóz dárejesine kóterdi hám poeziyamızdı biyik shıńǵa alıp shıqtı. Onıń jaratıp ketken poeziya darađı búgingi kúnde gúllep jaynamaqta. Sózimizdi Ibrayım Yusupovtıń “Dala Orfeyi” maqalasındađı tómenдеgi qatarları menen juwmaqlaymız: “Ájiniyaz qaraqalpaq xalqınıń kórkem sana-seziminde oǵada tereń iz qaldırǵan shayırlardan boldı. Eger Berdaqtı qaraqalpaqtıń eń ataqlı, ullı shayırdı dep tanısaq, bunıń mánisi Berdaqtıń shıǵarmalarındađı xalıqlıq, sociallıq mániniń tereńliginde jáne demokratizmniń masshtablılıǵında ekeni málim. Al, Ájiniyazdıń watanshılıǵı menen gumanistligi, shayırlıq mádeniyatındađı oqımışlılıq onı óz zamanlasları arasında ózgeshe bir tóbe etip kórsetip turadı. “Bul dúnyanıń kórki adam balası”, “Jer hám el bilendur, el hám jer bilen” degen eki jol qosıǵı Ájiniyazdıń pútkil shayırlıq miyrasına epigraf bolar edi”. [3:6]

References:

1. Tańlamalı shıǵarmaları. «Qaraqalpaqstan». Nókis – 2021.
2. Tańlamalı shıǵarmaları. «Bilim». Nókis – 2022.
3. И. Юсупов. Дала Орфейи мақаласы.